

Het belang van kwalitatief hoogwaardig plantmateriaal voor inrichting en beheer

Verlag veldwerkplaats -- *Algemeen*

Achtmaal, 8 september 2009

Inleiders: Henny Ketelaar (Bronnen), Henk Tingen (Staatsbosbeheer), Raymond Tilmans (Provincie Limburg), John van Ruiten (Naktuinbouw)

Het belang van het gebruik van kwalitatief hoogwaardig plantmateriaal dringt bij steeds meer overheden en organisaties door. Vooral de wens om autochtoon plantmateriaal te gebruiken begint standaard te worden. Maar hoe zorg je er voor dat autochtoon plantmateriaal beschikbaar is en hoe leg je bijvoorbeeld afspraken hierover met een aannemer vast?

Bronnen

Een organisatie die zich al lange tijd bezighoudt met het bevorderen van gebruik van autochtoon plantmateriaal is de stichting Bronnen. Het gebruik van autochtoon plantmateriaal is ingegeven door het feit dat het met de inheemse bomen slecht ging, vertelt Henny Ketelaar van Bronnen. Tegelijk ontstonden door de aanleg van de EHS allerlei plannen voor aanplant, maar er was niet nagedacht over hoe dat qua plantmateriaal ingevuld moest worden. Uiteindelijk heeft het ministerie ervoor gekozen te streven naar het gebruik van autochtoon plantmateriaal. Eind jaren negentig is begonnen met certificering op dit gebied. Het gebruik van autochtoon plantmateriaal sluit aan bij het beleid: soortbehoud, biodiversiteit en herkenbaarheid in het landschap. Autochtoon is daarbij overigens slechts één kwaliteit naast andere, zoals houtkwaliteit. Het is dus noodzakelijk om goed na te denken over het doel van de beplanting en van daaruit de juiste kwaliteit te zoeken.

Kwaliteitsborging

Over het belang van kwalitatief hoogwaardig plantmateriaal wordt bij Staatsbosbeheer en DLG al lang gesproken, vertelt Henk Tingen van de afdeling Zaad & Plantsoen van Staatsbosbeheer. Deze afdeling levert zaad en plantsoen aan Staatsbosbeheer en DLG en is verantwoordelijk voor de kwaliteitsborging. Staatsbosbeheer werkt samen met DLG om bij nieuwe aanplant goede kwaliteit te waarborgen. Dat gebeurt door advies, begeleiding van projecten, opleidingen en themadagen en data in GIS.

Als beheerder heb je een grote verantwoordelijkheid, benadrukt Tingen, je kunt het maar één keer goed aanleggen. Beheerders hebben daarvoor wel productkennis en marktkennis nodig en er moet aandacht zijn voor controle. Productkennis houdt onder andere in: de juiste plant op de juiste plaats, kennis van het wettelijk kader (EU-richtlijn 1999/105) en kennis van de begrippen. De Europese Richtlijn 1999/105 verplicht iedere lidstaat om een lijst met toegelaten herkomsten op te stellen om daarmee de genetische kwaliteit van bossen te borgen. De Rassenlijst, die iedere 5 jaar wordt herzien, geeft een actueel beeld van aanbevolen herkomsten, inclusief de autochtone. Naast de genetische kwaliteit is het van belang dat het plantmateriaal voldoet aan minimale uiterlijke kwaliteitseisen om de concurrentie met kruidachtigen gedurende de eerste jaren na aanplant en de wilddruk (vraat)

aan te kunnen. Het plantmateriaal moet een minimum/maximum lengte hebben en voldoende stevig zijn. De uiterlijke kwaliteitseisen voor de verschillende soorten zijn in de jaren negentig vastgelegd in de NEN 7412 (uitgave: Nederlands Normalisatie-Instituut, NNI).

Over de begrippen inheems en autochtoon blijkt bij afnemers soms verwarring te bestaan. Inheems is nog niet autochtoon. Weliswaar kan een soort hier inheems zijn, maar is het goed mogelijk dat het zaad waaruit het plantmateriaal is geteeld uit een klimatologisch totaal ander gebied komt en dus niet van een autochtone herkomst. Tingen adviseert om in geval van natuurdoelstellingen te kiezen voor autochtone herkomsten. Vertaald in een bestek, betekent dit dat gevraagd moet worden om specifieke herkomst, maatvoering, teeltwijze en lengte-dikte-verhouding.

Marktkennis bestaat onder andere uit kennis over de beschikbaarheid van het gewenste plantmateriaal. Daarvoor is een goede planning nodig en moet plantmateriaal tijdig besteld worden. Daarnaast is praktijkkennis (sortering, groeiplaatsfactoren) van belang. Ook de importstromen moeten bekend zijn. Als je beplanting via een aannemer regelt, zorg dan dat je precies duidelijk maakt wat je wil, is het advies van Tingen. Maar hoe weet je dat je precies krijgt wat je vraagt? Om te beginnen kun je de fysieke kwaliteit bepalen. Daarnaast is het van belang de papieren en certificaten na te kijken. Bij Naktuinbouw kan navraag gedaan worden en als het goed is kan een aflevercertificaat getoond worden. Je kunt als afnemer sancties stellen aan de aannemer bij tekortkomen (zoals vervangen op kosten van aannemer, boeteclausule).

Praktijk

Raymond Tilmans van de provincie Limburg heeft veel praktijkervaring met autochtoon plantmateriaal. De provincie Limburg schrijft sinds 2003 biologisch geteeld autochtoon plantmateriaal voor, om de volgende redenen: het plantmateriaal is van betere kwaliteit, de bloeiperiode sluit aan op klimaat, floravervalsing wordt teruggedrongen, inheemse dieren voelen zich er beter thuis en het levert werkgelegenheid op in de regio. Er zijn echter ook knelpunten, constateert Tilmans. Eén daarvan is het marktaanbod. Ondanks inspanningen van de overheid is er nog te weinig vraag. Daarom wil de provincie als overheid de vraag zelf stimuleren. De afzetmarkt komt nu langzaam van de grond.

Daarnaast is er een spanningsveld tussen bestelling en levertijd. Na een aanbesteding wacht een aannemer vaak te lang met bestelling van plantmateriaal. Als de aannemer dan een bestelling doet voor een zeer korte termijn, moet een kweker vaak nee moet verkopen. Een aannemer moet daarom verplicht worden meteen een bestelling te plaatsen. Een alternatief is om als overheid zelf plantmateriaal te reserveren.

Bij beplanting in het algemeen kunnen er in de keten van kweker tot (onder)aannemer zaken misgaan:

- uit- en ingangscntrole is onvoldoende;
- er zijn onvoldoende werkinstructies aan buitendienstmedewerkers ten behoeve van kwaliteit;
- wortels worden blootgesteld aan vorst en uitdroging;
- de bodem is onvoldoende geschikt gemaakt;
- de lengte/diameter van de aanplant klopt niet;
- data op keuringsformulieren ontbreken, alsmede aanduidingen locaties waar kleuring plaatsvindt.

Leveranciersdocumenten geven inzicht in onder andere afgeleverde soorten en herkomsten alsmede de sortering. Bovendien biedt de verplichte nummercode op het leveranciersdocument de mogelijkheid de partij te traceren bij de keuringsinstantie Naktuinbouw. Soms leveren leveranciers de certificaten niet of zijn ze verkeerd ingevuld. Controle en correctie kost onnodig veel tijd en geld.

Er is duidelijk behoefte aan een onafhankelijk instituut dat autochtoon plantmateriaal keurt en toeziet op standaardisering van het proces van certificering (standaardformulier/ keurmerk en standaardtijdstop van leveren). Ook ziet Tilmans graag dat de 8^e Rassenlijst van Bomen nadrukkelijk bij ontwerpers en opdrachtgevers onder de aandacht gebracht wordt, want hierin staat een schat aan basisinformatie die je nodig hebt om tot goede keuzes en een goede omschrijving voor correcte opdrachtverlening te komen. Tot slot is behoefte aan een nadere definiëring van het begrip autochtoon plantmateriaal. In Limburg zou plantmateriaal uit België bijvoorbeeld ook als autochtoon kunnen worden gezien.

Controle

Toezicht en controle worden in Nederland grotendeels al uitgevoerd door Naktuinbouw (Stichting Nederlandse Algemene Kwaliteitsdienst Tuinbouw). Daarbij kijkt de organisatie niet alleen naar de identiteit (herkomst), maar ook naar het fytosanitaire aspect (gezondheid).

John van Ruiten van Naktuinbouw geeft aan dat er al diverse regelgeving bestaat voor levering van plantmateriaal. Er zijn EU-richtlijnen gericht op herkomst en fytosanitair en er zijn diverse Nederlandse richtlijnen. In 2007 verscheen het rassenregister en de Rassenlijst, met een overzicht van toegelaten en geadviseerde herkomsten.

Naktuinbouw voert op verschillende manieren controle uit. Dat begint al bij het verzamelen van het zaad. De dag voor inzameling van zaden dient bij Naktuinbouw melding gemaakt te worden. Er vindt toezicht plaats op de correctheid en de afgifte van een basiscertificaat (bij bosbouwkundige doeleinden), er is toezicht op het in de handel brengen van zaden, er is

jaarlijks een veldkeuring bij boomkwekerijen en er is toezicht op het in de handel brengen van planten (met plantpaspoort en leverancierscertificaat).

In reactie op de oproep van Tilmans laat van Ruiten weten met de sector na te willen denken over de opzet van een vrijwillige procescertificering.

Ook Van Ruiten geeft advies over afspraken bij het aanbesteden van plantwerkzaamheden. Wees duidelijk in de eisen aan plantmateriaal. Hoe preciezer hoe beter (verwijzing naar wat er in rassenlijst staat). Eis altijd door Naktuinbouw gecertificeerd materiaal. Ook hier is wel eens sprake van begripsverwarring. Gecertificeerd wil zeggen dat de planten tot de herkomst van het zaad herleidbaar zijn (eis uit de richtlijn), gekeurd wil alleen zeggen dat plantmateriaal door Naktuinbouw tijdens de teelt op de kwekerij (standaard) beoordeeld is, wat trouwens ook met ander (sier)plantsoen gebeurt. Zorg bij grote projecten voor deskundige begeleiding als kennis niet aanwezig is. Voer bij aflevering direct een check uit en vraag bij gereede twijfel een klachtenonderzoek door Naktuinbouw.

Kijkje op de kwekerij

's Middags nemen de deelnemers een kijkje op de kwekerij van Jan van Laerhoven. Hier wordt grotendeels autochtoon, en deels ook biologisch, plantmateriaal gekweekt. Dit gebeurt in samenwerking met Bronnen. Henny Ketelaar van Bronnen vertelt hoe het verzamelde zaad hier wordt gezaaid en hoe selectie plaatsvindt op lengte en diameter. Er ontstaat een discussie over de vraag of deze selectie geen afbreuk doet aan het behoud van een brede genetische basis, de belangrijkste reden om voor autochtoon plantmateriaal te kiezen. Ketelaar betwijfelt dit. "De kleine exemplaren die we verwijderen zijn individuen die in de concurrentiestrijd achtergebleven zijn bij de rest, dat heeft niet alleen maar met genen te maken. En tja, ook bij autochtoon plantmateriaal heb je gewoon met kwaliteitseisen te maken. Ook wil een aannemer uniform plantmateriaal hebben, onder andere vanwege het gebruik van plantmachines. En uiteindelijk zal een veel kleinere plant het in de beplanting ook niet redden en je wilt toch zo min mogelijk uitval."

De groep loopt langzaam langs alle beplantingen op de kwekerij. Gelderse roos, kardinaalsmuts en meerdere rijen zwarte els, berk. Elke rij is van andere herkomst. De es wordt geheel biologisch gekweekt. Onkruidbestrijding gebeurt mechanisch. Maar niet alle soorten zijn goed biologisch te kweken, vertelt kweker Jan van Laerhoven. Bij de eik is dit erg moeizaam en duur. Het prijsverschil is gemiddeld 5 cent voor een tweejarige plant. Maar, zo merkt Ketelaar op, op het totaal van de planvorming is dit verwaarloosbaar. Ook autochtoon is vaak duurder dan regulier. De hazelaar is daarvan een goed voorbeeld. Het zaad is moeilijk te vinden en leveren weinig noten op. Daarom zijn onlangs zaadgaarden geopend. Dit is volgens Ketelaar hard nodig. "We rijden nu 30.000 kilometer per jaar om zaad te oogsten."

Ook soorten als sleedoorn, meidoorn, wilde appel en rozen worden hier gekweekt. Soorten die veel voor houtwallen worden besteld, weet Ketelaar. Maar niet altijd wordt er kritisch naar de soortkeuze gekeken. “Soms krijg ik een bestelling uit de Achterhoek van soorten die in Limburg thuishoren. Dan ben je bezig met floravervalsing. Een goed hulpmiddel bij de soortkeuze is het boek 'Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen' van Bert Maas. Daarin is te zien waar soorten historisch gezien voorkomen of voorkwamen.”

Tot slot komt Ketelaar terug op het belang van een tijdige bestelling van plantmateriaal. “We kregen een keer een bestelling van 23.000 stuks zwarte populier, maar we hebben er jaarlijks maar een paar duizend. Helaas wordt er nog weinig ver vooruit gedacht. Dat is wel nodig om op het juiste moment over het gewenste plantsoen te beschikken.”

Meer info:

- Boek 'Inheemse bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen - herkenning, verspreiding, geschiedenis en gebruik', Bert Maes (red.), ISBN 9085061768, € 34,50, uitgeverij Boom
 - 8e Rassenlijst Bomen, 54 euro, te bestellen bij gsb@casema.nl, 035 888 93 08
- John van Ruiten, Naktuinbouw, www.naktuinbouw.nl
- Henny Ketelaar, Stichting Bronnen (Centrum voor de verspreiding van inheemse houtige gewassen), info@bronnen.nl
- Gerard Grimberg, Ministerie van LNV, Directie Kennis, g.t.m.grimberg@minlnv.nl

